

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Кабанова Оксана Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 159.9

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Психологічні чинники позитивного ставлення до художньої літератури
053 «Психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
Можаровська Тетяна Вікторівна
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології

Житомир – 2023

Висновок кафедри _____
за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри

№ _____ від « ____ » _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

_____

(підпис)

_____ (науковий ступінь, вчене звання)

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _____ захистив (ла)

(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____

(підпис)

_____ (прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Кабанова О.В. Психологічні чинники позитивного ставлення до художньої літератури. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 - Психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

У кваліфікаційній роботі досліджено чинники позитивного ставлення до художньої літератури.

Метою дослідження є теоретико-емпіричне вивчення психологічних чинників позитивного ставлення до художньої літератури, аналіз психологічних аспектів системи ставлень у дітей, дослідження впливу літератури на емоційний стан школярів, визначення впливу художньої літератури на емоційний стан дітей, опис та обґрунтування програм корекції емоційних станів учнів засобами художньої літератури.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у здійсненні теоретико-емпіричного аналізу впливу художніх творів шкільної програми на емоційний стан школярів, в уточненні розуміння емоційного інтелекту та «м'яких» навичок, у дослідженні впливу художніх творів, що вивчаються за шкільною програмою, на розвиток емоційного інтелекту учнів.

Практична значимість дослідження полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані вчителями під час навчально-виховної роботи зі школярами; у роботі практичних психологів та соціальних працівників для роботи з різними віковими групами дітей при різних емоційних станах.

У першому розділі «Чинники позитивного ставлення до літератури у психології» проаналізовано психологічні чинники розвитку системи ставлень особистості, особливості розвитку емоційної сфери дітей.

У другому розділі «Організаційно-методичні основи дослідження психологічних чинників позитивного ставлення до художньої літератури» Здійснено аналіз методів дослідження чинників позитивного ставлення до літератури, описано емпіричне дослідження психологічних чинників позитивного ставлення до художньої літератури.

У третьому розділі «Психологічні чинники позитивного ставлення до художньої літератури» представлено результати аналізу емоційного фону творів, які внесені до шкільної програми української літератури, представлено програма корекції емоційних станів учнів засобами літературної творчості.

Ключові слова: емоційна сфера, структура ставлень особистості, бібліотерапія, softskills, емоційний розвиток, емоційний інтелект, самореалізація.

ANNOTATION

Kabanova O.V. Psychological factors of a positive attitude to fiction. – Qualification work as a manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 053 - psychology. – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

In the qualification work factors of a positive attitude to fiction are researched.

The purpose of the research is a theoretical-empirical study of psychological factors of a positive attitude to fiction, an analysis of the psychological aspects of a system of attitudes in children, the research of the influence of literature to the emotional state of schoolchildren, the determination of the influence of fiction on the emotional state of children, the description and justification of programs for correcting the emotional states of schoolers by fiction's means.

The scientific novelty and theoretical significance of the research consists in conducting a theoretical-empirical analysis of the influence of artistic works of the school curriculum on the emotional state of schoolchildren, in clarifying the understanding of emotional intelligence and "soft" skills, in researching the influence of artistic works studied in the school curriculum on the development emotional intelligence of students.

The practical significance of the research is that the obtained results can be used by teachers during educational work with schoolchildren; in the work of practical psychologists and social workers to work with different age groups of children in different emotional states.

In the first chapter "Factors of a positive attitude to literature in psychology" the psychological factors of the development of the system of personal attitudes, the peculiarities of the development of the emotional sphere of children are analyzed.

In the second chapter "Organizational and methodological foundations of the study of psychological factors of a positive attitude to fiction" an analysis of the methods of research into the factors of a positive attitude to literature is carried out, an empirical study of the psychological factors of a positive attitude to fiction is described.

In the third chapter "Psychological factors of a positive attitude towards fiction" the results of the analysis of the emotional background of the works included in the school curriculum of Ukrainian literature are presented, the program for correcting the emotional states of students by means of literary creativity is presented.

Keywords: emotional sphere, structure of personality attitudes, bibliotherapy, soft skills, emotional development, emotional intelligence, self-realization.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЧИННИКИ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛІТЕРАТУРИ У ПСИХОЛОГІЇ	10
1.1. Психологічні чинники розвитку системи ставлень особистості.....	10
1.2. Особливості розвитку емоційної сфери особистості.....	14
1.3. Емоційна сфера в системі психічного здоров'я дітей.....	18
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	24
2.1. Аналіз методів дослідження чинників позитивного ставлення до літератури.....	24
2.2. Організація емпіричного дослідження психологічних чинників позитивного ставлення до художньої літератури.....	25
Висновки до розділу 2.....	29
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	30
3.1. Метод бібліотерапії як метод корекції емоційних станів школярів..	30
3.2. Психологічний аналіз емоційного фону творів, які внесені до шкільної програми української літератури.....	32
3.3. Програма корекції емоційних станів учнів засобами літературної творчості.....	37
Висновки до розділу 3.....	42
ВИСНОВКИ СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Актуальність дослідження. Державний стандарт базової середньої освіти визначає, що базова середня школа повинна розвивати природні здібності, обдарування учнів готувати дітей до громадянської активності, до свідомого вибору життєвого шляху, до самореалізації. Сучасна освіта ставить завдання виховати відповідальну особистість, яка береже національні надбання і готова розвиватися, творити. Щоб виконати це завдання, не достатньо лише одержати знання та уміти їх використовувати. Важливо уміти соціалізуватися, самореалізуватися, оволодіти способами комунікації з оточенням та загальнолюдськими цінностями. А це можливо лише за умов наявності емоційних переживань різного типу.

Емоційний інтелект – це сукупність різних здібностей, які забезпечують можливість успішно діяти в будь-яких ситуаціях. Людині важливо усвідомлювати свої емоції, розуміти емоції інших, уміти вирішувати проблеми, бути стійкою до стресів, яких зараз багато, і мати здатність залишатися оптимістично налаштованою. Емоційний інтелект – це вміння розпізнавати, розуміти власні емоції і управляти ними; а також здатність розпізнавати і розуміти емоції інших. Питання емоційного інтелекту досліджували Г. Г. Гарскова, Д. В. Люсін, J. D. Mayer, P. Salovey, K. V. Petrides, A. Furnham і багато ін.

Сьогодення вимагає уваги до психологічного здоров'я дітей. Адже емоційний стан дитини впливає на її загальний розвиток, на її добробут. В сучасному житті багато стресів і дистресів, які впливають на погіршення емоційного стану. Знайти ефективні методи корекції негативних емоцій – це одержати можливість поліпшити життя дітей та їх навчання. Питання корекції емоційних станів дітей є особливо важливим у період війни, коли люди знаходяться в стані постійного стресу.

Одним із методів корекції емоційних станів є літературна терапія. Дослідження цього методу допоможе визначити, які книги та які

підходи найефективніше застосовувати для допомоги дітям різних вікових груп.

В наш час, коли людина одержує надзвичайно багато інформації, варто зрозуміти роль літератури як інструменту для розвитку та корекції емоцій у дітей.

У сучасному суспільстві для самореалізації важливо мати не лише знання з різних галузей науки, але й мати емоційний інтелект, формуванню якого, на жаль, до цих пір приділялось мало уваги. Крім того, у період війни люди часто знаходяться в стані стресу, а це призводить до погіршення емоційного стану. Тому тема корекції емоційних станів стає об'єктом наукового дослідження в галузі психології. Одним із методів корекції емоційних станів у дітей є використання літературних творів.

Недостатнє вивчення та розкриття зазначених явищ та факторів зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Психологічні чинники позитивного ставлення до художньої літератури».

Мета дослідження 1.

Відповідно до мети дослідження поставлені такі **завдання**:

1. На теоретичному рівні проаналізувати психологічні аспекти системи ставлень у дітей та виявити особливості емоційної складової системи.
2. Дослідити вплив літератури на емоційний стан школярів.
3. Визначити вплив художньої літератури на емоційний стан дітей.
4. Описати та обґрунтувати програму корекційних станів учнів засобами літературної творчості.

Об'єкт дослідження – система ставлень особистості до художньої літератури.

Предмет дослідження– психологічні чинники позитивного ставлення учнів до художньої літератури.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що система ставлень та емоційний стан сучасного учня формується та визначається під

впливом художньої літератури, а коригувати емоційний стан школяра можна відповідними засобами літературної творчості.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали роботи З. Фрейда, В. М. Бехтерева, В. Е. Рожнова, І. З. Вельвовського, І. Є. Дядківського, С. С. Корсакова, І. Платонова, Л. А. Терещенко, І. І. Карабаєва, С. Елдеркин, Е. Бертю, М. О. Марценюка, О. М. Мельника, І. Борецькі, Т. А. Попова, М. О. Рубакіна, В. М. М'ясищева.

Методи та організація дослідження. Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів**: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної літератури, узагальнення, систематизація, порівняння та зіставлення різних наукових поглядів на досліджувану проблему; емпіричних: спостереження, опитування, бесіди, анкетування, психолого-педагогічний експеримент.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження *вперше здійснено* психологічний теоретико-емпіричний аналіз впливу літературних творів (за шкільною програмою) на емоційний стан школярів; *уточнено* розуміння емоційного інтелекту та «м'яких» навичок; *встановлено*, що існує зв'язок між емоційним станом учнів та художніми творами, які школярі читають за шкільною програмою; доведено, що шкільна програма з української літератури впливає на психо-емоційний стан учнів; *поглиблено та розширено* уявлення про ефективність впливу художніх творів на розвиток емоційного інтелекту школярів; *набули подальшого розвитку* підходи до корекції психо-емоційного стану школярів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані вчителями під час навчально-виховної роботи зі школярами; у роботі практичних психологів та соціальних працівників для роботи з різними віковими групами дітей при різних емоційних станах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були представлені для обговорення на наступних конференціях:

1) VII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти та молодих учених «Студенти та молодь – для майбутнього країни» (17 листопада 2023р. м. Бахмут. Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут Української інженерно-педагогічної академії)

2) Науково-практична конференція «Студентські наукові читання – 2023» (14 грудня 2023 м. Житомир. Поліський національний університет)

Публікації. Теоретичні та емпіричні результати дослідження висвітлено в 3 публікаціях:

Причини зниження інтересу до читання Студенти та молодь – для майбутнього країни : матеріали VII міжнар. наук.-практ.конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (м. Бахмут, м. Харків, 17 листоп. 2023 р.): у 3-х т. / упоряд. Г. Г. Михальченко. Бахмут : ННПП УПА, 2023. Т. 1. 116 с. с.42

Розвиток softskills на уроках літератури Студенти та молодь – для майбутнього країни : матеріали VII міжнар. наук.-практ.конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (м. Бахмут, м. Харків, 17 листоп. 2023 р.): у 3-х т. / упоряд. Г. Г. Михальченко. Бахмут : ННПП УПА, 2023. Т. 1. 116 с. с. 44

Література як засіб корекції емоційних станів Студентські наукові читання 2023 Матеріали студентської науково-практичної конференції За результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт 14 грудня 2023 року с 13

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує __46__ найменувань (з них __2__ іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг роботи складає __49__ сторінок. Робота містить __1__ таблицю та __8__ рисунків.

РОЗДІЛ 1

ЧИННИКИ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛІТЕРАТУРИ У ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Психологічні чинники розвитку системи ставлень особистості

Суттєвою відмінністю окремого індивіда від особистості є його внутрішня потреба у соціальних зв'язках та контактах, відносинах та взаємодії з іншими людьми. Така система взаємозв'язків завжди визначається тими типами ставлень (відношень), які формуються у особистості по відношенню до іншої людини або навколишнього світу загалом.

У психології використовується поняття «ставлення», «система ставлень», які характеризують особистість і причини поведінки індивідуума. Система ставлень є індивідуально-своєрідною для кожної людини. Сукупність ставлень, вироблених людиною, є відповідною сукупності її життєвого досвіду. Адже будь-яка взаємодія з оточенням формує ставлення до об'єктів і явищ. Проблема ставлень розкривається у роботах О. Д. Алфьорова, Е. Берна, В. М. Бехтерева, І. С. Кона, О. Ф. Лазурського, Б. Ф. Ломова, С. Д. Максименка, А. Маслоу, В. С. Мерліна, В. С. Мухіної, К. Роджерса, С. Л. Рубінштейна, В. В. Століна, І. І. Чеснокової та інших.

Питання щодо структури ставлення найбільш повно розглянуті у працях В. М. Мясіщева. На його думку, структуру ставлень складають пізнавальний, емоційний і мотиваційно-поведінковий (вольовий) компоненти [22, с. 129]. В. М. Мясіщев, продовжив роботу О. Ф. Лазурського. Вчений вважав, що в основі індивідуальності людини лежать не стільки особливості її внутрішніх психічних властивостей (пам'яті, мислення, уяви тощо), скільки ставлення до оточуючих явищ, які виражаються через інтереси, схильності, типові форми реагування на певні об'єкти. Ці прояви, пов'язані із зовнішньою спрямованістю людини, О. Ф. Лазурський назвав екзопсихічними.

Особистість, психіка, свідомість відображають дійсність і ставлення до неї людини. Домінуюче ставлення визначає спрямованість особистості. В.М. Мясіщев вважає, що характер зумовлюється не властивостями нервової системи, а визначається свідомим ставленням людини. Тож характер людини – це система ставлень. Найвищий розвиток особистості – це її свідоме ставлення до навколишнього світу й свідоме ставлення до себе. В.М. Мясіщев виділяє зв'язки особистості (ставлення) з явищами природи і світу речей, з людьми й суспільними явищами, особистості з самим собою як суб'єктом діяльності

Підставою для класифікації є ставлення особистості до навколишньої дійсності. Систему ставлень виявляє особистий досвід. Потреби, мотиви, емоції, інтереси, оцінки, переконання В.М. Мясіщев визначив як найважливіші види ставлень.

М.Я.Басов писав, що особистість взаємодіє тільки з певною частиною середовища, яку він назвав «радіус середовища». «Саме формування дитиною свідомих і вибіркового ставлень забезпечує перетворення об'єктивної дійсності на середовище її існування, тому що ставлення – індивідуальний (суб'єктивний) результат впливу реальних (об'єктивних) факторів дійсності на життєдіяльність і розвиток» [2, с. 290–313].

У формуванні та розвитку особистості головну роль відіграють виховання, навчання і освіта. Відіграючи різні соціальні ролі, людина формує свої ставлення протягом усього життя. А мірою психологічної дорослості вважається сформованість її ставлень до найважливіших суспільних явищ (праці, батьків, держави).

Психологічні чинники розвитку системи ставлень особистості грають важливу роль у формуванні і трансформації наших уподобань, переконань і сприйняття навколишнього світу. На цю систему ставлень можуть впливати різні фактори: досвід, виховання, соціальне оточення та інші.

Досвід грає важливу роль у формуванні системи ставлень особистості. Відомий психолог Б.Ф. Скіннер у творі "Поведінка, наука і суспільство" зазначав: "Досвід є вчителем людини, і ми не маємо іншого." Наші

переживання і взаємодія з навколишнім світом формують наші переконання та погляди.

Важливим є вплив сім'ї та батьківського виховання на формування системи ставлень. Спілкування з батьками та їхні вчинки можуть суттєво впливати на ставлення дитини до світу. Діти копіюють поведінку батьків, переймають їхні цінності.

Суспільство, друзі, колеги та інші соціальні взаємодії впливають на систему ставлень особистості. Завдяки спілкуванню з іншими, людина набирається досвіду, формує своє ставлення до різних явищ. Соціальне середовище може формувати наші цінності та ставлення. Опиняючись у певних соціальних середовищах, суб'єкт може виробляти ставлення до предметів і явищ, відповідно до цінностей цього середовища.

Самосприйняття також відіграє свою роль у формуванні системи ставлень. Людина – це те, якою вона вважає себе. Позитивне самосприйняття може сприяти позитивним ставленням до інших та світу. Негативне ставлення до себе може формувати негативне сприйняття інших.

Емоції відіграють важливу роль у формуванні системи ставлень. Наші емоції можуть впливати на те, як ми сприймаємо події та інших людей. Подобається – не подобається, сприймаю - не сприймаю. Наші ставлення формуються через власні спостереження і реакції на події. Якщо ми реагуємо негативно, наше ставлення може стати цинічним, песимістичним, а якщо ми реагуємо позитивно, то наша система ставлень буде оптимістичною. Важливо не те, що відбулося, а те, як людина реагує на подію.

Наші думки, віра грають важливу роль у формуванні наших ставлень. Якщо людина вірить в себе і свої можливості, то вона розвиває позитивну систему ставлень.

Розуміння та свідомий вплив на ці психологічні чинники може допомогти особистості розвивати більш позитивну та адаптивну систему ставлень до світу та до себе самої.

Ставлення особистості утворюють структуру, яку називають системою ставлень. Ця система виконує певні функції:

1. Смыслоутворюючу. Це ставлення, що пов'язані з особистісними смислами, які є значущими для людини цінностями

2. Цілеутворюючу (спрямовуючу). Стосується значущих сфер життя людини і будується на основі досвіду. Людина має уявлення про мету, оцінює її досяжність і бажаність.

3. Гармонізуючу (інтегруючу). Уявлення про об'єкти існують на когнітивному і емоційному. «Результат цих двох оціночних процесів може бути узгодженим («знаю, що добре, – подобається», «знаю, що погано, – не подобається») або суперечливим («знаю, що добре, – але не подобається», «знаю, що погано, – але подобається»)» [22, с. 133]. Ставлення роблять досвід внутрішньо несуперечливим.

4. Опановуючу (долаючу). Стійкість ставлень дозволяє реалізувати свої наміри усупереч несприятливим умовам. Поведінка стає стійкою для самої людини і прогнозованою для інших.

Психологічні чинники розвитку системи ставлень особистості грають важливу роль у формуванні наших переконань, цінностей, способу взаємодії з психологічними чинниками, що впливають на розвиток системи ставлень є комунікація, емоційний інтелект, когнітивний розвиток, особистісні риси, вплив оточення, самовизначення, етапи життя.

Взаємодія з оточенням, особливо у ранньому дитинстві, визначає основні ставлення. Сім'я, школа, різні групи інтересів та соціальні інститути впливають на формування переконань та цінностей. Спостереження за ставленням інших людей, особливо тих, кого ми поважаємо чи вважаємо авторитетами, може впливати на нашу систему ставлень. Емоції суттєво впливають на систему ставлень. Наприклад, позитивні емоції можуть призводити до позитивних ставлень, тоді як негативні можуть викликати негативний настрій до об'єктів чи ситуацій.

Розвиток когнітивних здібностей впливає на сприйняття і розуміння світу. Чим вищий рівень когнітивного розвитку, тим більше можливостей для складання складних структур ставлень.

Індивідуальні особливості, «м'які» навички, притаманні людині - характер, рівень емпатії, вміння продуктивно взаємодіяти в команді, ступінь відкритості до нового, гнучкість, вміння адаптуватися і самовідновлюватися - також впливають на систему ставлень. Самооцінка і впевненість у власних можливостях можуть модифікувати ставлення до конкретних завдань чи ситуацій.

Система ставлень може змінюватися на різних етапах життя в залежності від викликів і завдань, які стають перед особистістю. Психологічні чинники розвитку системи ставлень є взаємопов'язаними і визначаються взаємодією багатьох факторів.

1.2. Особливості розвитку емоційної сфери особистості

Психологічний аспект емоційного розвитку дітей є надзвичайно важливим, оскільки емоції відіграють ключову роль у формуванні особистості та впливають на всі сфери дитячого життя. «Емоції – особливий клас психічних процесів і станів, що відображаються у формі безпосереднього досвіду (задоволення, радості, страху і т. д.) первинна оцінка явищ і ситуацій.» [25, 71].

Емоційна складова особистості є предметом вивчення низки авторів, зокрема, емоційну сферу особистості вивчали А. Ребер, А. В. Сухарев, О. Я. Чебикін, С. Ламберт, В. Меннігер та ін., психофізіологи П. Фресс, П. В. Симонов та ін., педагоги С. В. Родіна, Т. С. Сваренко та ін.

Емоційний розвиток дітей – це процес, що починається від народження і продовжується неперервно все життя. «Він проявляється в здатності організму до саморегуляції емоційних станів, в накопиченні словесних і невербальних виразів емоцій (в тому числі і в зростанні емоційного словника),

в збагаченні емоційного досвіду дитини, в появі нових емоцій (перш за все, соціальних і інтелектуальних), в умінні розрізняти і більш тонко диференціювати емоційні стани і партнера в спілкуванні»[25, 71].

Емоції – важлива складова спілкування дитини з оточенням: батьками, вчителями, однолітками та іншими людьми. Емоції сприяють вираженню потреб та відчуттів, а також розумінню емоційного стану інших людей. Сприйняття, ідентифікація, розуміння та управління емоціями становлять емоційний інтелект. Важливо розуміти та керувати власними емоціями. Діти, які навчилися розпізнавати та ефективно керувати своїми емоціями, мають більше шансів на успіх у різних сферах життя.

Зовнішнє середовище, сім'я, школа, ровесники, значимі для дитини люди, навіть ЗМІ впливають на емоційний розвиток дітей. Діти вчаться виражати емоції та реагувати на них. При цьому діти спираються на моделі, які вони бачать навколо себе: взаємодія в сім'ї, оточення, стосунки з друзями та значимими людьми, норми, прийняті в оточенні дитини, мораль, релігія. Якщо всі ці чинники сприяють позитивному, оптимістичному настрою дитини, можна говорити про емоційне благополуччя. На емоційне благополуччя впливають і фізіологічні та біологічні чинники.

На жаль, емоційно здоровими розвиваються не всі діти. Деякі можуть стикатися з емоційними розладами, такими як депресія, тривожність або агресія. Негаразди в сім'ї, байдужість батьків, або занадто опіка, неповага, зневага, нехтування потребами і бажаннями дитини впливають на дитину, і можуть привести до емоційних розладів, таких як депресія, тривожність або агресія. Розуміння цих явищ допомагає вчасно виявляти та лікувати їх.

У формуванні самооцінки дитини емоції грають важливу роль. Позитивні емоції і підтримка з боку значимих людей сприяють розвитку здорової самооцінки, тоді як негативні можуть призвести до зневіри, втрати самоповаги, песимізму.

Розуміння цих психологічних аспектів допомагає батькам, вчителям та психологам створювати сприятливе середовище для емоційного розвитку дітей та впливати на їхнє благополуччя та саморозвиток.

Емоційний розвиток людини відбувається усе життя і проходить через різні етапи. Ці етапи включають у себе розвиток основних емоційних навичок, реакцій на навколишній світ та інших людей.

Онтогенетичний розвиток емоційної сфери має свої особливості. Розглянемо їх більш детально.

Новонародженість і немовлячий вік (0-2 роки). Емоції відіграють ключову роль у перші роки життя дитини. У цей період емоційні реакції носять імпульсивні і безпосередній характер. Емоції яскраво виражені, адже керувати ними дитина ще не вміє, поведінкою дитини керують емоції. Тому прояв емоцій у ранньому дитинстві бурхливий і мимовільний. Радість, смуток, гнів, страх – це ті базові емоції, які дитина демонструє у перші роки життя. Вони виражаються через міміку, сльози, жести. Для дітей цього віку характерна емоційна лабільність: швидкий перехід з одного емоційного стану до іншого, минаючи нейтральні.

Дошкільний вік (3-5 років). Загальний розвиток дитини у цей період зазнає змін, також змінюється і її емоційна сфера. Діти розвивають більш складні емоції та вчаться розрізняти їх. Навчаються розуміти свої і чужі емоції, стримувати небажані прояви, орієнтується на «добре» і «погано», «можна» і «не можна». У цей період розвиваються такі інтелектуальні емоції, як допитливість, впевненість або сумніви, моральні емоції: співчуття, чуйність, турбота. Діти можуть виражати свої емоції словами та діями. На цьому етапі діти розвивають спроможність емоційно реагувати на різні ситуації, які відбуваються реально і віртуально. Діти починають проявляти такі емоції, як співчуття товаришеві і навіть літературному герою, можуть гніватися на людину поряд і на видуманого персонажа, можуть розігрувати різні емоційні стани. У дошкільному віці спектр емоційних станів та почуттів значно збільшується. У цей період розвивається емоційно-позитивне ставлення до

себе, відбувається процес формування особистості. Що тісно пов'язано з ставленням до дитини значимих дорослих. Діти цього віку орієнтуються на реакції дорослих. «Якщо дорослі уважні до дитини, поважають її як особистість, то дитина переживає емоційне благополуччя – почуття впевненості, захищеності, яке сприяє нормальному розвитку особистості дитини, виробленню у неї позитивних якостей, доброзичливого ставлення до людей»[24, 88].

Молодший шкільний вік (6-11 років). «Молодший шкільний вік у психології називають періодом афективного реагування, тобто саме молодші школярі найбільшою мірою схильні до переживань» [24]. Діти шести-одинадцяти років емоційно вразливі, в цей період розвивається почуття власної гідності. Учні початкових класів вже мають здатність більш ефективно контролювати свої емоції, осмислювати власні емоції та вчинки. В цей період діти вчаться ідентифікувати емоції інших людей та реагувати на них. Діти цього віку засвоюють стратегії боротьби зі стресом і негативними емоціями.

Молодші школярі потребують спілкування, емоційного контакту, потребують визнання, дружби, оцінки своїх дій, поваги. У процесі спілкування з однолітками розвиваються соціальні емоції (самолюбство, емпатія). Розвиток емпатії (спроможності розуміти та співчувати емоціям інших) є важливим аспектом соціального розвитку дитини. Розуміння своїх і чужих емоцій, уміння враховувати потреби та емоції інших допомагає створити позитивні міжособистісні відносини.

Досліджували питання розвитку емоцій молодших школярів Л.Виговський, О.Запорожець, Д.Ельконін, О.Кононко та інші. У роботах говориться про інтенсивний розвиток емоцій дітей шести-одинадцяти років. На розвиток емоцій впливають умови життя, виховання, соціальні цінності, норми. Емоції молодших школярів проявляються у складніших ніж у дошкільнят формах. Розвиваються система ставлень дитини до життя, тобто почуття.

Підлітковий вік (12-18 років). Підлітковий вік вважається найбільш емоційно насиченим, адже це період кризи адаптаційної рівноваги. Це пов'язано з гормональним і фізіологічним розвитком. Підлітки вже можуть аналізувати свої думки і емоції, приймати соціальні ролі, програмувати життя. Діти дванадцяти-вісімнадцяти років мають здатність досліджувати і вдосконалювати свої емоційні навички. Діти можуть переживати складні емоції, такі як страх перед майбутнім, агресія, депресія. У цей період можна говорити про враження від особистого ідентифікування. Розвиток самооцінки і формування особистої ідентичності є важливою частиною цього етапу. Для підлітків характерно висока емоційна збудливість, стійкі емоційні переживання, підвищена тривожність, суперечливість почуттів, страх бути відкинутим групою, завищені вимоги до дружби.

Дорослий вік (19 років і старше). Дорослі вже більш стабільні в емоційному розвитку, але на них теж впливають емоційні виклики, пов'язаними з роботою, сім'єю, міжособистісними відносинами і стресом. У дорослих продовжує розвиватися розуміння своїх і чужих емоцій та навичок керувати ними.

Між етапами емоційного розвитку немає чітких меж, і розвиваються емоції у всіх по-різному. Важливо враховувати, що емоції є невід'ємною частиною життя кожної людини, і їх розвиток є природнім процесом, який впливає на всі сфери життя та взаємодію з іншими людьми.

1.3. Емоційна сфера в системі психічного здоров'я дітей

Вплив емоцій на психічне здоров'я дітей є надзвичайно важливим. Емоції відіграють ключову роль у розвитку дитини та її самопочутті. Перше місце серед душевних потреб дітей посідає потреба у любові та захищеності. Для дитини важливо, як до неї ставляться, чирозуміють, поважають, визнають. Якщо так, дитина відчуває радість, захоплення, гордість. Такі позитивні емоції сприяють психічному здоров'ю дітей. Вони не тільки зміцнюють самооцінку,

але й покращують самопочуття та мотивують до досягнень. В такому випадку можна говорити про високий рівень психічного здоров'я тобто про стан душевного благополуччя, емоційного комфорту, впевненості у своєму майбутньому. Психічно здорова дитина гармонійно розвивається, вона врівноважена, доброзичлива.

Дефіцит позитивних емоцій негативно впливає на дітей. Вони мають фізичні та психологічні проблеми, які впливають на навчання, міжособистісні та соціальні відносини. Сум, безнадія, самоосуд, можуть вести до депресії та психічної нестабільності. Негативні емоції, якщо вони не керуються чи не виражаються належним чином, шкідливі не тільки для психічного, але і для фізичного стану людини.

Емоції відіграють важливу роль у взаємодії з іншими дітьми та дорослими. Уміння виразити свої емоції, зрозуміти емоції інших впливає на розвиток соціальних навичок. Діти, які можуть адаптуватися до різних емоційних викликів, мають більше шансів успішно справлятися з життєвими ситуаціями, пристосовуватися до змін у житті.

Емоції – невід'ємна частина психічного здоров'я дітей. Тому важливо, щоб діти навчилися розуміти емоції та правильно керувати ними. Це сприяє психічному здоров'ю, збільшує стійкість до стресу та покращує загальний розвиток дітей.

Програма української літератури базової школи так визначає мету вивчення української літератури в школі: «формування компетентного читача; підвищення загальної освіченості молодого громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння прилучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, культури, розширення культурно-пізнавальних інтересів школярів; сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації особистості в сучасному світі; виховання національно свідомого громадянина України; формування і ствердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей.» [31, с.3].

Але на разі у школярів спостерігається зниження інтересу до читання художньої літератури. Однією з причин такого явища можна вважати зміст творів, які передбачені шкільною програмою. Художній твір – це образне відображення дійсності. І дійсність, і віртуальна дійсність, і ставлення до неї знаходять відображення в мозку людини й переживається як задоволення або незадоволення. К.Д. Ушинський писав, що «ні слова, ні думки, навіть вчинки наші не виражають так ясно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почування» [41, с.385]. Судження про предмети, явища, їх значення у житті людини формуються на основі емоцій. Якщо явища відповідають очікуванням, у людини виникають позитивні емоції. А позитивні емоції додають оптимізму, впевненості, налаштовують на раціональну поведінку. Негативні емоції погіршують настрій людини, що часто впливає на відносини з оточуючими навіть на здоров'я. Такі ж емоції, як у реальному житті, людина переживає, читаючи художній твір. Вона відчуває весь спектр емоцій: хвилювання за героя, співчуття, злість, радість, сум, веселість. Якщо більшість переживань, пов'язаних з художнім твором, позитивні – хочеться читати ще, негативних же емоцій хочеться позбутися.

Нами зроблено критичний аналіз наповненості та змістовності творів художньої літератури, яку школярі опрацьовують під час навчання. Особливу увагу звертаємо на викладене нижче.

У 5 класі вивчається 15 епічних і ліро-епічних творів. З них у шести говориться про смерть героя. Ще в одному смерть стосується тварин. В одному творі говориться про бідність, сльози. Два твори, в яких згадуються історичні події пов'язані з битвами і загибеллю українців.

У 6 класі вивчається 11 епічних і ліро-епічних творів. У одному з них фінал – смерть героя. У двох йдеться про історичні події: військові походи, полон, набіги татар і боротьбу з ними.

У 7 класі вивчається 11 епічних і ліро-епічних творів. У чотирьох з них говориться про смерть героїв твору. У чотирьох описується бідність, голод, несправедливість, нестатки, війну, страждання заради інших. Крім

тогосемикласники вивчають творчість двох поетів, закатованих фашистами, біографії цих поетів теж не налаштовують на оптимістичний лад.

У 8 класі вивчається 12 епічних і ліро-епічних творів. У шести з них – смерть.

У 9 класі вивчається 22 епічні і ліро-епічні твори. У шістнадцяти – смерть. У деяких творах багато крові і смертей. Ще в одному, пропонованому для позакласного читання, – про долю дитини, яка змушена жити з собакою в халабуді.

У 10 класі вивчається 14 епічних і ліро-епічних творів. В десяти з них – смерть. Ще в трьох говориться про розорення, поневіряння, зраду, нерозділене кохання, бідність, еміграцію, розставання, небезпеку.

У 11 класі вивчається 14 епічних і ліро-епічних творів. З них у семи говориться про смерть. Ще один твір, рекомендований для позакласного читання, про безпритульних, жебрацтво, інвалідність.

Усі твори, що вивчаються в школі, без сумніву, мають високу художню цінність, виховують, навчають, знайомлять з нашою історією, але емоційний фон мають аж надто негативний. Художня література – це образне відображення дійсності. Історія України – це постійно боротьба. І в житті кожного негативні явища існують поряд з позитивними, але постійні нагадування про смерть, біди, голод, війну, інші негаразди не сприяють вихованню оптиміста, якого прагне бачити сучасна школа. Попризначує та довершеність творів художньої літератури, однозначну важливість та їх вплив на патріотичний розвиток молодшого покоління, особливої уваги заслуговує наступне: поряд із труднощами, які переживають герої художніх творів, складнощі їх життя та виживання, перешкод, які вони змушені долати, доречним та важливим, на нашу думку, є необхідність зазначати та підкреслювати не тільки сильні сторони героїв, які сприяють подоланню життєвих перешкод, а й показувати оптимістичний вихід з життєвих ситуацій. На жаль, такий варіант представлено далеко не у кожному художньому творі.

Останнім часом життя стало багате на негативні емоції. Це реальність, яку людина повинна сприйняти, до якої мусить прилаштуватися. Тому людина підсвідомо захищає себе від додаткової «порції» негативу ще і з художньої літератури. Опрацьовуючи шкільну програму з української літератури, учні змушені постійно дізнаватися з творів про бідність, смерть, нестатки, голод, війну, страх. Важко не взяти до уваги смерть героя, проігнорувати негативні емоції, пов'язані з негараздами, з якими стикається герой, і говорити лише про його позитивні риси характеру. Твори, що вивчаються у школі, перенасичені негативними емоціями, і цим не сприяють виробленню бажання брати в руки книжку. Помічено, що до кінця навчання у школі в учнів уже спостерігається підсвідоме негативне ставлення до художньої літератури. Тому зменшується кількість людей, які цікавляться художньою літературою. Школярі часто перечитують скорочені варіанти творів, щоб знати мінімум, який знадобиться на ЗНО. Неоднозначним залишається ризик зниження мотивації та особистісної стійкості у зростаючого покоління у результаті опрацювання подібних творів шкільної програми.

Отже, художні твори, як образне відображення дійсності, відіграють важливу роль у розвитку дитини, її емоційної та мотиваційної сфери. Більшість художніх творів, що вивчаються в школі, не сприяють розвитку позитивних емоцій. Не допомагають виховувати оптиміста. Тому важливо переглянути шкільну програму з літератури, адже, крім художньої цінності, ці твори повинні мати ще й позитивний емоційний фон, який би сприяв вихованню в учнів оптимістичного сприйняття дійсності, спонукав би діяти та досягати хороших результатів у житті, сприяв розвитку критичного мислення.

Висновки до розділу 1

Система ставлень особистості формується на основі пізнавального, емоційного і мотиваційно-поведінкового (вольового) компонентів і залежить не

лише від психічних властивостей, скільки від ставлення суб'єкта до світу, яке виражається через інтереси, схильності, форми реагування.

Система ставлень формується під впливом таких факторів, як досвід, виховання, соціальне оточення та реалізовує смислоутворюючу, цілеутворюючу, гармонізуючу та опановуючу функції.

На емоційний розвиток особистостівпливають зовнішні (оточуюче середовище, сім'я, школа, медіа) та внутрішні (сприйняття, ідентифікація, розуміння, управління емоціями) фактори. Внутрішні фактори визначають собою емоційний інтелект.

Художня література – це образне відображення дійсності, і вона повинна відігравати важливу роль у формуванні системи цінностей людини і особистості в цілому.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Аналіз методів дослідження чинників позитивного ставлення до літератури

Дослідження чинників позитивного ставлення учнів до літератури є важливою задачею в освітньому процесі, оскільки зацікавленість літературою може значно впливати на успіхи в навчанні, розвиток критичного мислення та загальну культуру читання. Дослідження цього питання вимагає використання різноманітних методологій та інструментів для отримання об'єктивної та репрезентативної інформації.

Одним з популярних методів є анкетування. Анкети можуть включати питання про індивідуальний досвід читання, уподобання та інші фактори, які можуть впливати на ставлення до літератури. Результати анкетування можуть допомогти визначити основні тенденції та зв'язки між різними чинниками.

Додатковою методологією є спостереження в класі під час уроків літератури. Спостереження дозволяє вивчати поведінку та взаємодію учнів під час обговорення художніх творів, виявляти їхні реакції та інтереси. Цей метод надає можливість отримати конкретні дані про взаємодію учнів із текстами та викладачами.

Глибинні інтерв'ю є ще однією ефективною методологією. Вони дозволяють отримати детальну інформацію про особистий досвід читання, вподобання, індивідуальні особливості та перспективи старшокласників щодо літератури. Важливо враховувати, що глибинні інтерв'ю можуть забезпечити глибоке розуміння мотивацій та думок учнів.

Проблеми мотивації, мотивування, мотиваційної сфери досліджували Л. Божович, Л. Гриценюк, О. Гребенюк, Т. Гребенюк Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, А. Маркова, Матюгіна С. Рубінштейн та інші вчені.

«Мотивація - її складають спонукання, що викликають активність організму і визначають її спрямованість. Усвідомлювані або неусвідомлювані психічні фактори, що спонукають індивіда до здійснення певних дій і визначають їхню спрямованість та цілі. У широкому змісті термін використовується у всіх сферах психології, що досліджують причини та механізми цілеспрямованої поведінки людини і тварин» [44, 264].

«Читання – це вид психічної діяльності; виявляється в асоціюванні з зображеннями літер звукових елементів мови (звуків, складів, слів, фраз)» [10, с. 97].

Зрозуміння мотивів до читання – це розуміння резервів особистості для розвитку, навчання, виховання.

Мотивація до читання - одна з найскладніших проблем. Необхідність у читанні формується поступово. Вона пов'язана з емоційними, естетичними та інформаційними можливостями літератури і зумовлена соціальними (запити суспільства) і особистісними (особистий розвиток чи естетичні смаки) мотивами.

Факторами мотивації до читання можуть бути суб'єктивні особливості учня та вчителя, приклад дорослих, оточення дитини, рівень розвитку читацьких умінь, застосування методів роботи з книгою, вплив ЗМІ [37].

2.2. Організація емпіричного дослідження психологічних чинників позитивного ставлення до художньої літератури

Для дослідження психологічних чинників позитивного ставлення до художньої літератури були використані інформаційно-комунікативні технології. За допомогою гугл форми проведено анкетування учнів старших класів ліцею 19 міста Житомира. В анкетуванні взяло участь 30 дітей.

Дітям було запропоновано відповісти на питання про їх ставлення до читання художньої літератури. (Рис. 1)

Як ви оцінюєте своє ставлення до читання художньої літератури
30 відповідей

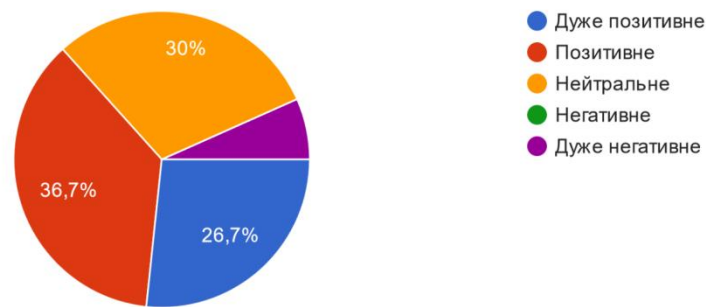

Рис. 1. Ставлення до читання художніх творів.

Переважає більшість дітей оцінює своє ставлення до художньої літератури, як позитивне. Діти читають художні твори як передбачені шкільною програмою, так і обрані самостійно.

Які аспекти літератури вас найбільше зацікавлюють
30 відповідей

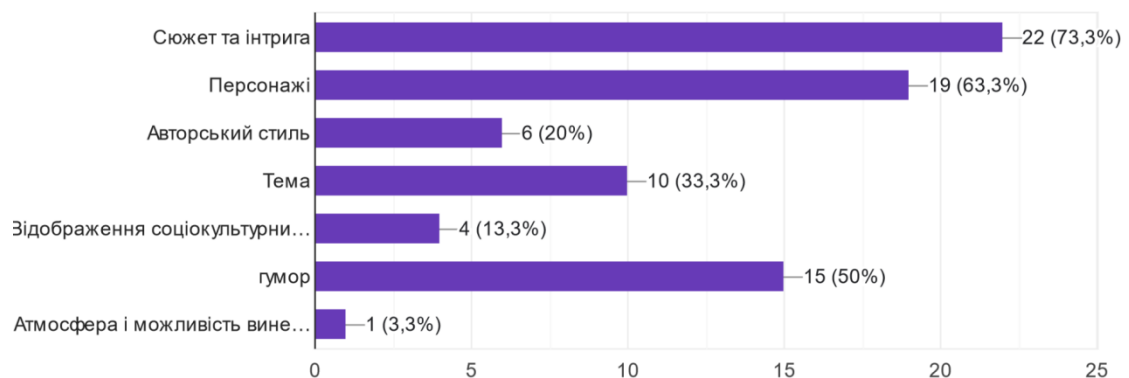

Рис. 2. Аспекти, які привертають увагу до літературних творів

В творах дітей цікавить сюжет, герої, гумор. Захоплення сюжетом, діями героїв твору спонукають читача до пошуку можливостей втілити враження від прочитаного у власному житті. Гумор покращує настрій, дарує заряд бадьорості. Тому гумор у творі теж є одним з чинників інтересу до читання художніх творів.

Які літературні жанри вам найбільше до вподоби? (Оберіть всі відповіді, які підходять)
30 відповідей

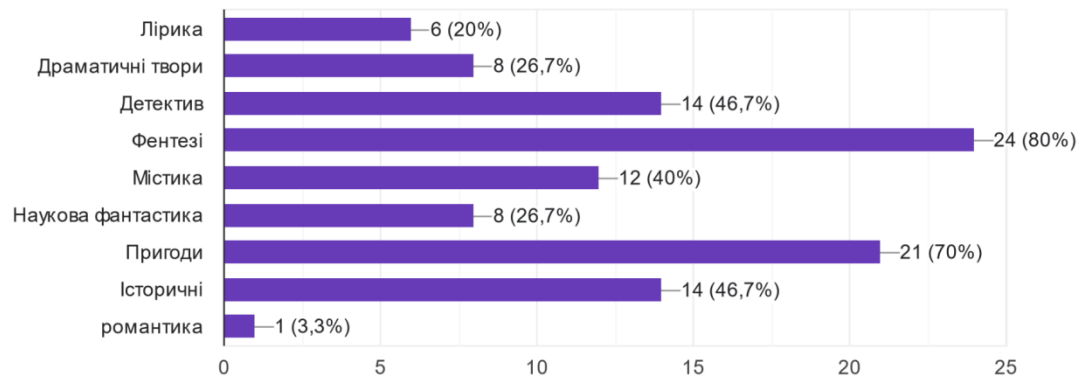

Рис.3. Жанри художньої літератури, які подобаються підліткам.

Судячи з опитування, підлітки цікавляться такими жанрами, які дають можливість відволіктися від буденності, зануритись у вигадані незвичайні світи, пережити цікаві пригоди, відчувати щось хвилююче і невідоме, пройти небезпечні випробування і дивні подорожі. Пережити те, чого не вистачає в реальному житті.

Як ви обираєте книги для читання?

30 відповідей

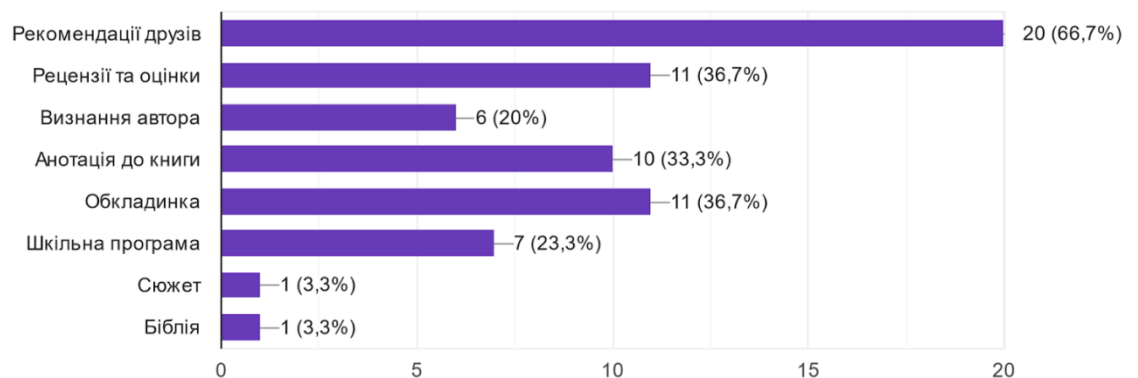

Рис.4. Чинники, які впливають на вибір підлітками книги для читання.

Як видно з опитування, підлітки при виборі книги для читання найбільше орієнтуються на думку однолітків, звертають увагу на оцінку твору іншими людьми. Привернути увагу може і цікава обкладинка.

В якому форматі художня література вас цікавить

30 відповідей

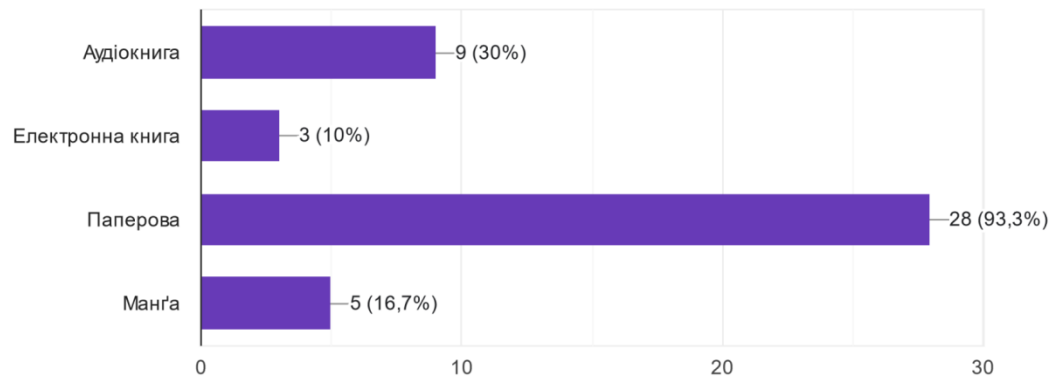

Рис.5. Формат книги.

Як бачимо з опитування, підлітки переважно обирають традиційну паперову книгу, але користуються аудіокнигами і електронними книгами.

Які фактори впливають на ставлення до книги, яку читаєте?

29 відповідей

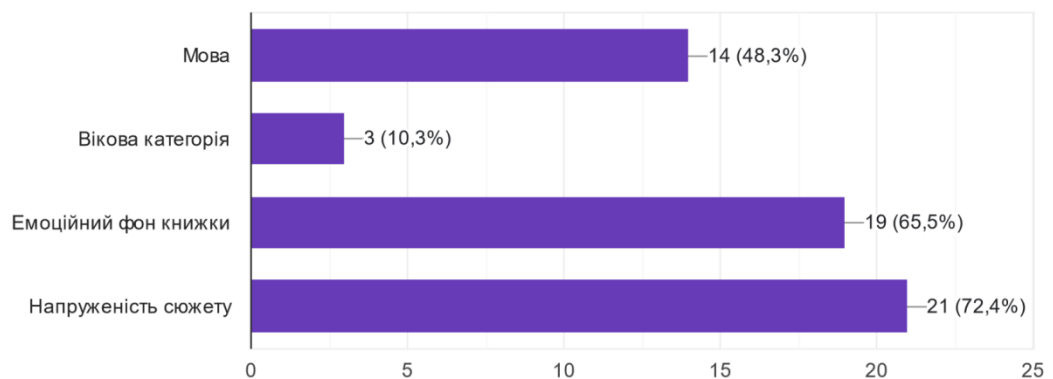

Рис.6. Фактори, що впливають на ставлення до книги.

Судячи з опитування, підлітків цікавлять книги з відповідним їх уявленням емоційним фоном, з напруженим сюжетом, який не дає відволіктись. Майже половина опитаних, обираючи літературу, орієнтується на мову, якою написано твір.

Спостереження за учнями дає підставу стверджувати, що діти обирають твори з цікавим для них сюжетом, твори, які не «давлять» психологічно. Кілька років щомісяця в класі проводились уроки позакласного читання. Діти обирали твори самостійно. Частіше всього це були пригодницькі твори, фентезі, детективи. Діти робили анонси творів, які прочитали, озвучували найцікавіші епізоди, ділились враженням про прочитане. Єдина умова була – не розповідати про те, чим закінчувався твір. Через деякий час виявилось, що деякі книжки «ходили по руках». Чим більше хороших відгуків одержував твір, тим більше дітей прочитували його до наступного уроку позакласного читання. Це твори, які не передбачені шкільною програмою, не обов'язкові, і ніхто не змушував дітей до читання.

Висновки до розділу 2

Отже, читання художньої літератури розвиває, навчає, виховує, розважає учнів, а отже може впливати на успіхи в навчанні. Тому важливо дослідити чинники, які впливають на мотивацію до читання художньої літератури. З проведеного дослідження можна зробити висновок, що більшість школярів цікавиться художньою літературою і оцінюють своє ставлення до літератури як позитивне. Дітей цікавлять твори з напруженим сюжетом, веселі, з позитивним емоційним фоном. Важливим для учнів є і ставлення до твору друзів. Діти обирають книгу за рекомендацією знайомих, звертають увагу на анотацію до книги. Навіть зовнішній вигляд книжки має значення. Обираючи книжку, діти звертають увагу на обкладинку. Більшість опитаних користується традиційною паперовою книгою, але є і ті, хто слухає аудіо книги.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

3.1. Метод бібліотерапії як метод корекції емоційних станів школярів

У ХХІ столітті з'явилась нова наукова дисципліна, яка досліджує закономірності читацького розвитку в стресових ситуаціях. Об'єктом дослідження бібліотерапії є читачі в складних ситуаціях. Предмет вивчення – закономірності читацького розвитку. Основоположними в цій галузі вважаються дослідження В.Е.Рожнова, І.З.Вельвовського, З. Фройда, І.Є. Дядківського, В.М. Бехтерева, С.С. Корсакова, І. Платонова та інших.

Літературна терапія - це метод психологічної підтримки та корекції емоційних станів, який використовує художні твори, книги та інші тексти як інструмент для розвитку емоційної грамотності та психологічного самопізнання. Цей метод базується на переконанні, що читання та обговорення текстів може допомогти людям краще розуміти та керувати своїми емоціями, а також знайти підтримку та відповіді на психологічні питання.

«Сьогодні літературну терапію, або бібліотерапію визнано одним з розділів психології, де вивчається психологія читача та читання. Фахівцями книжної справи вже давно було відмічено лікувальний вплив книги на людину, що зумовило застосування у медицині методу бібліотерапії, сутність якого полягає у використанні спеціально підібраного читацького матеріалу як терапевтичного засобу з метою розв'язання особистих проблем. Останнім часом до бібліотерапії усе більше звертаються психологи, які використовують книгу в якості інструменту терапії. При цьому слід зазначити, що бібліотерапія передбачає не лише лікування, а й виховання за допомогою книжок.»[23, 72]

Бібліотерапія має такі функції: інформаційну, освітню, «Дзеркальну», ідентифікаційну, очищення, естетичну, релаксаційну. Літературна терапія використовується при лікуванні залежностей, травм, психічних захворювань,

емоційної лабільності, тяжкохворих, інвалідів. Також бібліотерапія застосовується для роботи з тими, хто потрапив у кризові ситуації. Для цього підбирають художні тексти, які сприяють відчуттю злагоди та спокою, знаходять емоційний відгук у читача. Правильно підібрані художні твори можуть допомогти знизити рівень тривожності, розвинути навички емоційної інтелігентності та покращити рівень комунікації.

Фахівець обирає тексти, які відповідають проблемам клієнта. Це можуть бути книги, статті, вірші або інші види літератури.

Під час сесій клієнту пропонують прочитати вибраний текст та рефлексувати над ним. Можна проаналізувати, які текст викликає емоції, що переживає клієнт під час читання, і як ці емоції пов'язані з його власними життям та проблемами.

Літературна терапія може проходити у різних форматах: групових сесіях, де учасники можуть обговорити текст, обмінятися думками та враженнями. Такі обговорення відкривають нові погляди та допомагають клієнтам розуміти себе краще.

Літературна терапія дає клієнтам можливість вільно виражати свої емоції під час обговорення тексту. Це може бути особливо корисним для тих, хто має труднощі у вираженні своїх почуттів.

Читаючи та обговорюючи літературні тексти клієнти можуть розглянути свої емоції, думки та реакції на те, що відбувається, ніби збоку, що сприяє розвитку психологічної самосвідомості.

Бібліотерапія базується на використанні терапевтичних цінностей літератури і спонукає людину до загального розвитку і вдосконалення. Ірена Борецка, польська вчена, інколи використовує термін «замінна терапія», коли людина одержує задоволення від того, що знає про переживання і труднощі літературних героїв, що є аналогічними до його проблем. Людина вчиться любити себе і інших, поважати працю інших, насолоджуватися життям і світом, почувати себе щасливим. [4,99]

Літературна терапія не лише лікує, вона виховує за допомогою книжок і може бути використана для роботи з різними віковими групами та при різних емоційних проблемах. Вона сприяє розвитку емоційної грамотності, психологічного самопізнання та спроможності керувати емоціями, що допомагає коригувати емоційні стани та покращувати психологічне благополуччя.

3.2. Психологічний аналіз емоційного фону творів, які внесені до шкільної програми української літератури

На жаль, в нашому суспільстві зараз знижений інтерес до читання художньої літератури. Питання формування у дітей інтересу до читання художніх творів, усвідомлення ними ролі літератури у розвитку особистості розв'язує лише школа.

Використання літературних творів у педагогічній практиці допомагає не тільки розвивати навички читання та аналізу, але й сприяє розвитку емоційної сфери, критичного та творчого мислення учнів. Цей підхід допомагає створити цікаве навчальне середовище, де учні можуть розкривати свій потенціал та зрозуміти світ навколо себе краще.

Вивчення художнього твору можна починати з читання вголос уривків вчителем. Найбільш цікаві уривки допомагають викликати інтерес до твору. Разом з тим учитель ніби озвучує емоції, які викликають ці частини. Під час читання варто робити паузи для обговорення ключових подій, персонажів або тем. Учні матимуть змогу висловити своє ставлення до прочитаного, свої емоції, які з'явилися.

Можна запропонувати виписати цитати, які найбільше вразили, поділитись думками, емоціями. Це сприяє вдумливому самотійному читанню та аналізу літературних творів.

Аналізуючи твір, учні вивчають різні аспекти твору: сюжет, теми, стиль, проблематику. Що, безсумнівно, важливо для загального розвитку дитини, сприяє розвитку аналітичного та критичного мислення. Але література,

як елемент шкільної програми, - це єдиний предмет, який торкається емоційної сфери людини, психології. Саме на уроці літератури дитина має можливість навчатися на досвіді героїв твору. Переживаючи разом з героями їх життя, аналізуючи їх вчинки, роблячи висновки, дитина вчиться жити. Народна мудрість каже, що дурень вчиться на своїх помилках, розумний – на чужих. Література ж дає можливість побачити наслідки вчинків, і не зробити своїх помилок. Навчає, як впливають наші почуття на життя, як керувати емоціями, які можуть мати руйнівний вплив на людину.

Потренуватись проявляти емоції можна використовуючи рольові ігри, інсценізуючи літературні твори, створюючи фанфіки. Це дозволяє дітям глибше зануритися в сюжет та психологію персонажів, розвиває творчість і сприяє емоційному вираженню. Але дуже мало школярів уміє передати емоції. Діти соромляться виявляти свої емоції. Більше того, вони ховають свої емоції. Трохи допомагає у вирішенні цієї проблеми маска, яку можна запропонувати учням. Ніби заховалися, ніби і не я, а герой твору.

Розвинути аналітичні навички, краще зрозуміти психологію людини допомагає порівняльна характеристика персонажів. Діти дискутують з приводу вчинків героїв та причин такої поведінки. Діти захищають чи звинувачують, підтримують чи засуджують разом з тим не тільки висловлюють своє ставлення до героїв, але і обирають стратегію свого життя. Адже художні твори піднімають ті етичні та моральні питання, які можуть бути використані для розвитку моральної свідомості дітей.

Найбільш творчі учні можуть створити власні літературні проекти: оповідання, вірші, казки. Це розвиває творчі здібності дітей та сприяє самовираженню.

Впровадження літературної терапії в навчальний процес може бути дієвим інструментом для психологічного розвитку та корекції емоційних станів учнів. Для цього треба створювати спеціальні рекомендації для читання літературних творів, враховуючи вікові та рівневі можливості учнів. В такий список можуть ввійти книги для обов'язкового читання або рекомендації для

самостійного вибору книг. Сучасні діти цікавляться комп'ютерними технологіями. Тому варто використовувати інтерактивні онлайн-ресурси та віртуальні книги. Це зробить літературну терапію більш доступною та цікавою для учнів. Бібліотерапія може бути поєднана з іншими методами психологічної та педагогічної роботи, такими як медитація, музикотерапія, мистецтв.

Література для корекції емоційних станів може використовуватись у різних формах:

- Підбір творів, які концентруються на різних емоціях і почуттях. Під час читання твору можна обговорювати, які емоції відчувають герої книг та як вони справляються з ними.

- Підбір книг для самостійного читання, спрямованих на певні емоційні аспекти. Наприклад, можна запропонувати список книг, зміст яких допоможе подолати стрес або розвинути співчуття.

- Інсценізації творів. Граючи роль, актор намагається передати емоції, а це допомагає зрозуміти і свої емоції, і виразити їх краще.

- Створення власних текстів або малюнків, які відтворюють емоційні сцени з прочитаних книг.

- Обговорення сюжету і характеристика персонажів художніх творів. При цьому можна аналізувати, як емоції впливають на поведінку героїв, на їх вчинки.

- Ведення щоденника, у якому записують свої емоції та реакції на прочитані книги. Це сприяє самовираженню та рефлексії.

- Виписування цитат, які вразили. Обговорення їх.

- Групові дискусії, під час яких учасники діляться своїми думками, стосовно книг, які вони читають. Говорять про емоції, які при цьому переживають. Це стимулює спільну рефлексію та підтримку.

Ці методи сприяють створенню середовища для психологічної підтримки учнів та розвитку їх емоційної грамотності. Ці методи допомагають учням розуміти емоції свої і людей, що оточують, виражати емоції та керувати ними, а це є розвитком емоційного інтелекту та здатності співчувати іншим.

На жаль, зараз у нашому суспільстві не надто високий рівень емоційної культури. Ми розуміємо, що готувати їсти, шити, виконувати інші навіть елементарні процеси для самообслуговування ми повинні навчитися. Але чомусь мало хто розуміє, що треба вчитися виявляти почуття любові, вчитися справлятися з гнівом, вчитися будувати стосунки в сім'ї, вчитися виховувати дитину. Досвід, набутий в сім'ї, не завжди позитивний. Але навіть усвідомлення негативності досвіду не забезпечує правильну поведінку в житті. Людина набуває власного досвіду, але часто помилки вже буває важко виправити. Тому уроки літератури можуть бути корисними в плані того, що з книжок діти можуть одержати хоч елементарні знання з психології. На жаль, зараз у нашому суспільстві спостерігається зниження інтересу до читання художньої літератури. Однією з причин, можливо, є підбір літератури для вивчення за шкільною програмою з української літератури. Програма перенасичена творами, в яких описуються страждання, біль, образи, смерть. Навіть у тих творах, які несуть позитивний заряд, є згадка про смерть. (Додаток 1)

У п'ятому класі вивчаються казки. Казка «Фарбований лис» - закінчується тим, що звірі розірвали лиса. У багатьох інших творах теж говориться про якісь біди.

Шостий клас. У творі Емми Андієвської «Говорюща риба» трагічний кінець – смерть риби - товаришки рибалки. Чи сприяють такі закінчення розвитку оптиміста?

Сьомий, восьмий, дев'ятий, десятий, одинадцятий клас учні читають про біль, страждання, сварки, несправедливість, кров, смерть.... І в деяких творах смерті, крові, несправедливості аж надто багато. Зараз життя українців переповнене дистресами, а на уроках літератури додаються ще й віртуальні.

В 10 класі вивчаються роман Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні». Як ті, які найбільше запам'ятались, діти назвали епізоди твору, протилежні за емоційним забарвленням.

Які епізоди роману "Хіба ревуть вали, як ясла повні" найбільше запам'яталися?

14 відповідей

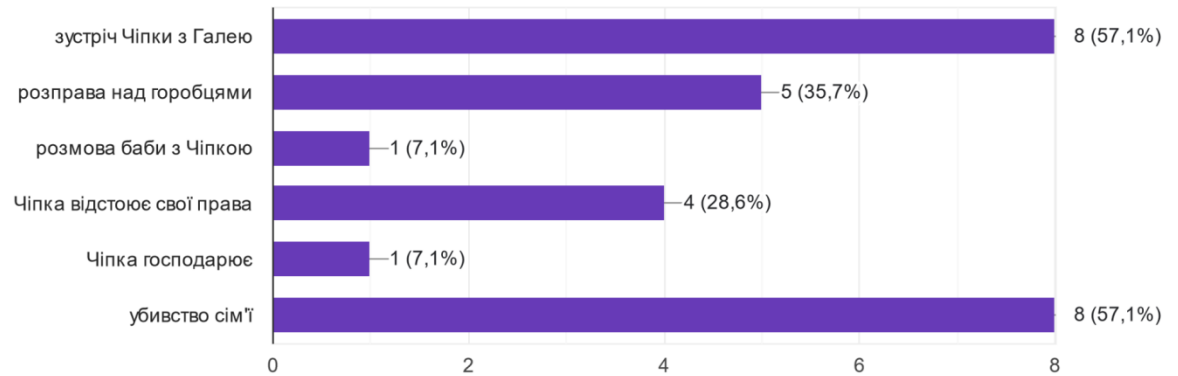

Рис. 7 Епізоди твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного, що найбільше запам'яталися.

У повісті Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» діти найбільше запам'ятали бійки.

Які епізоди повісті "Кайдашева сім'я" найбільше запам'яталися?

13 відповідей

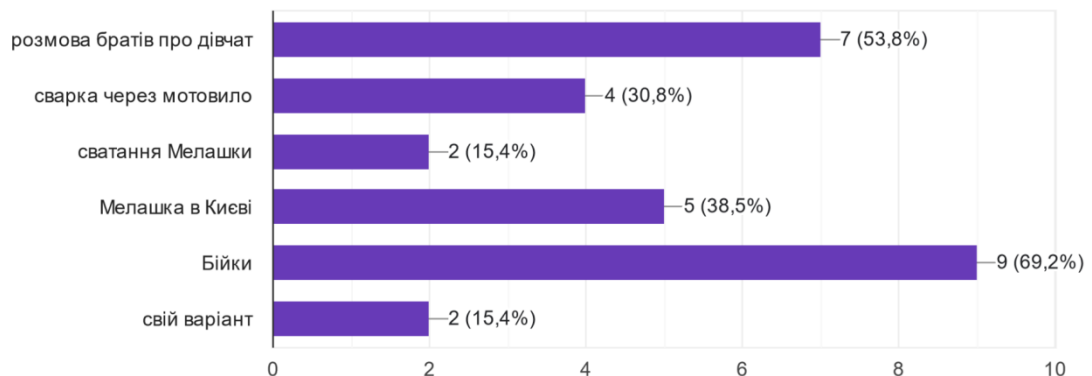

Рис. 8 Епізоди твору «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, найбільше запам'яталися.

Твори, які передбачені шкільною програмою, - це, без сумніву, твори високої художньої цінності, але важко сприймаються психологічно. При підборі літератури для вивчення у школі варто було б звертати увагу на емоційний вплив творів. Бо замість бажання читати ми одержуємо стійке небажання брати до рук книжку.

3.3. Програма корекції емоційних станів учнів засобами літературної творчості

Softskills

Деніел Гоулману книзі «Емоційний інтелект. Чому він може значити більше ніж IQ» доводить, що емоції часто грають значно більшу роль у досягненні успіху ніж знання і високий IQ. Як тільки виникає емоція, запускається і відповідна реакція тіла. У ньому все налаштовується відповідати на подію. Тому важливо уміти прислухатися до своїх емоцій, реагувати на них. Деніел Гоулман спростовує думку, що життя визначається розумовими здібностями.

Щоб бути успішним сьогодні важливо не лише мати знання, але й уміти успішно комунікувати, мати гнучкість, уміння адаптуватися і самовідновлюватися. Варто розвивати якості, які допомагають людині продуктивно взаємодіяти в команді, розв'язувати поставлені задачі, вирішувати проблеми, досягати успіху. Це явище в психології одержало назву softskills.

М'які навички відповідають за наше соціальне життя. Саме м'які навички допомагають застосувати на практиці знання з різних галузей науки, які відносяться до категорії hardskills. Softskills - універсальні навички, вони є корисними у будь-якій сфері діяльності.

Розвиток softskills - важливе завдання для сучасної школи. Лідерські здібності можна виховувати. З цією метою було запроваджено черговість виконання ролі старости. Діти призначають чергових, дбають про харчування однокласників, організовують екскурсії, ведуть журнал відвідування, допомагають у проведенні позакласних заходів, дбають про зв'язок з тими, хто захворів, виконують інші обов'язки. Це дає змогу дитині відчувати на собі відповідальність за інших, за колектив, відчувати себе лідером. Учень змушений знаходити підхід до однокласників, вчитися спілкуватися, переконувати, стати більш пунктуальним і відповідальним.

Уроки літератури, орієнтовані на розвиток м'яких навичок, покращують якість освіти та готують учнів до успішної соціальної та професійної

діяльності. Література – це предмет, дотичний до психології. І поки в програмі школи немає психології як окремої дисципліни, саме на уроки літератури виконують місію вихователя softskills

1. Командна робота. Мета: розвивати уміння комунікувати. На уроках літератури можна запропонувати дітям працювати в групах. Залежно від завдання на цю діяльність можна відвести до 15-20 хвилин.

Діти одержують завдання, яке повинні виконати колективно. При чому групи створюються кожен раз довільно (наприклад, діти дістають цукерки різних кольорів і групуються за кольором обгортки). Щоб виконати завдання, діти змушені обмінюватись знаннями, ідеями, переконувати один одного, тобто активно взаємодіяти. Ті групи, які складаються з учнів, що краще комунікують, виконують завдання краще, навіть тоді, коли в групу потрапляють діти, які не дуже володіють матеріалом. Перші уроки, на яких діти працювали в групах, проходили дуже шумно і не завжди ефективно: мало встигали, деякі діти були просто пасивні, інші навпаки намагалися виконати завдання самостійно. Зате коли діти навчилися комунікувати, робота в групах проходить продуктивно. Діти швидко розподіляють між собою завдання, швидко обмінюються результатами і дають відповіді. Для роботи в групі може бути обране завдання систематизації вивченого, або поставлене дискусійне питання, яке вимагає уміння переконувати, доводити свою думку. Важливим є і підсумок діяльності. Діти самі розподіляють, хто про що буде розказувати, які елементи спільної відповіді хто буде представляти.

2. «Дерево рішень». Мета: вчитися розуміти почуття, психічні стани іншої особи, співпереживати, знаходити виходи в критичних ситуаціях. Завдання: створити «дерево рішень»

Розвиток емпатії - важливий момент на уроках літератури. У шкільній програмі, на жаль, немає предмету психології. І вчитися розуміти інших, висловлювати почуття, співпереживати діти часто вчаться саме на уроках літератури (якщо того не навчили батьки). Зрозуміти психологію героя допомагає аналіз його вчинків. Діти обговорюють вчинки героя, і вияснюють

причини такої поведінки, придумують шляхи виходу з тяжких ситуацій. Для цього можна створити дерево рішень, на якому записати усі можливі варіанти дій героя і наслідки таких дій. Уявити, себе учасником подій, помічником, підтримкою, що б треба зробити помічнику в даній ситуації? Діти вирішують питання, як герой може допомогти собі сам, хто з інших героїв міг би допомогти і чому не допоміг. Таким чином учні вчаться звертати увагу на стан інших людей, розуміти себе і інших, шукати виходи в кризових ситуаціях. Вчитель спрямовує роботу учнів на збагачення учнів соціальним досвідом, на виховання активної життєвої позиції.

3. Інсценізація. Мета: аналіз художнього образу через інсценізацію. Завдання: створити міні виставу. Підготовка може бути домашнім завданням, на представлення можна відвести 5-7 хвилин.

Наш сучасник більше глядач, ніж читач. Тому на уроках можна використовувати прийом театралізації. Участь у виставі, дуже маленькій під час уроку чи повноцінній на сцені, змушує дітей думати, аналізувати, давати оцінку, відчувати психологічний стан іншої людини, дізнаватись щось нове. Важливим аспектом успішної соціалізації є вміння адаптуватися в різних ситуаціях. «Одягаючи» на себечужу роль, дитина ніби вмикає механізм «ситуаційного пристосування». Це означає, що зустрівшись у житті з подібною ситуацією, дитина використає набутий досвід і швидше адаптується до конкретної ситуації. Але перевітлитись, тим більше виявити емоції, можуть не всі учні. Тому для інсценізації можна використати маску. Учень одягає маску і говорить від імені героя, ніби веде відверту розмову про себе. Розповідь від імені героя може бути у формі загадки. Один учень розповідає про героя, не називаючи його, а інші повинні відгадати, про кого йдеться. У старших класах можна запропонувати говорити не про події з життя героя, а про емоції, які переживав герой в різних ситуаціях, про мотиви вчинків, про реакції героя на події. А однокласники повинні зрозуміти, хто такі емоції відчував.

4. Фанфік. Мета: розвиток творчих здібностей. Завдання: створити продовження твору. На роботу можна відвести 10-15 хвилин.

Твори, які вивчаються в школі переповнені негативними емоціями, тому можна запропонувати придумати своє закінчення твору, або фанфік. Учень ніби вживається у роль автора, співвідносить себе з ним, але по-своєму інтерпретує твір, образи, події. Завдання продовжити твір спонукає до творчості, при цьому учні повинні розуміти особливості індивідуального стилю письменника, уміти користуватися художніми засобами, що підвищує мовленнєву грамотність. «Фанфік є дієвим засобом індивідуальної та колективної роботи. Групова форма навчальної діяльності часто створює кращу мотивацію, ніж індивідуальна» [46, с. 71]. Фанфік спонукає дітей мислити нешаблонно, розвиває креативність. Саме ці якості потрібні сучасній людині. Адже може краще орієнтуватися в житті, приймати рішення, бути успішною людиною креативна, гнучка, здатна до генерування ідей і втілення їх у життя. Сучасна людина – це людина, яка здатна самостійно пізнавати світ, здобувати потрібні знання, може займатися самовихованням і самоосвітою.

5. «Квантовий стрибок». Мета: розвиток критичного мислення. Завдання: створити образ героя, перемістивши його з минулого у теперішнє. Пояснити свій вибір. На це завдання можна відвести 10-12 хвилин, або дати це завдання як домашнє.

Один із важливих методів softskills є критичне мислення. Зараз дуже багато інформації, легкий доступ до неї, багато неправдивої інформації, яку треба перевіряти. Важливо уміти аналізувати, перевіряти правдивість цієї інформації. Відділяти правду від неправди. Розвитку критичного мислення сприяє і «перенесення» героя в наш час. Діти намагаються уявити героя, яким би він був, якби опинився в нашій реальності, чим би займався, яких поглядів би дотримувався. Свої інтерпретації варто пояснити. Прикладом можуть бути картини художника Олександра Грехова "Квантовий стрибок Шевченка"

6. «Щоденник героя». Мета: розвивати вміння аналізувати. Завдання: створити щоденник героя. Залежно від обсягу твору на роботу можна виділити від 10 до 20 хвилин.

Оцініть характер героя, співставити описане у творі з реальним життям допомагає створення щоденника образу. Для цього учень повинен не просто добре знати сюжет, але і розуміти психологічний стан героя, мотиви його поведінки. У щоденник пишуть найважливіше, те, що найбільше вразило, що найбільше запам'яталося, тому учням, щоб виконати це завдання, треба добре розібратися в психології героя, відчувати, що для героя є важливим, що хвилює. Крім того в щоденнику треба зберегти стиль спілкування героя, його мову.

7. «Обери позицію». Мета: розвивати критичне мислення, уміння аналізувати, активно слухати опонента. Завдання: відповісти на питання аргументовано. На завдання можна відвести до 10-15 хвилин. Але такі завдання важко обмежити в часі, бо інколи обговорення торкається багатьох аспектів твору і займає багато часу.

Обговорення дискусійних питань допомагає глибоко проникнути в психологічний стан героя. Наприклад, під час вивчення роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» було запропоновано питання: чи любила Христина Чіпку, адже вона плакала, коли згадувала про нього? Дітям довелося не тільки згадати сюжет твору, але й зануритися і в характеристику образу Христини, і в характеристику образу Чіпки, згадати обставини життя обох героїв.

8. «Аукціон знань» Мета: розвивати уміння аналізувати, систематизувати вивчене, самостійно шукати інформацію. Завдання: скласти інформаційні катри за вивченим матеріалом. На цю роботу можна відвести 10-12 хвилин, або це може бути домашнім завданням.

Розвинути уміння аналізувати, систематизувати вивчене допомагає завдання скласти інтелект-карту. Мозок людини виконує функції з обробки інформації: сприймає, утримує, аналізує, виводить і управляє. Розширити можливості мозку допомагають інтелект-карти. На думку дослідниці Олени Валентинівни Аксьонової, «ментальна карта є графічним вираженням процесу радіантного мислення і тому є природним продуктом діяльності людського мозку. Це могутній графічний метод, що надає універсальний ключ до

вивільнення потенціалу, схованого в мозку» [1] Знання учні накопичують, створюючи власні освітні продукти: колажі, схеми, карти, презентації. Робота з інтелект-картами сприяє розвитку, мислення, уяви, творчих здібностей. Інтелект-карти застосовують для повторення теми, для систематизації матеріалу. Дуже коротко діти записують найважливішу інформацію з вивченого. Бажано використовувати кольори, малюнки. Робота на інтелект-карті не має стандартів і обмежень, - це все творчість дитини. Інтелект-карта відображає розумову діяльність графічними засобами. Тому діяльність стає наочною, зрозумілою.

Видом інтелект-карт є створення карти за допомогою дошки Padlet. Крім графіків на дошці можна розмістити фото, цитати, малюнки. Щоб відчуті дух часу, про який ідеться у творі, на дошці можна розмістити фото, або малюнки того, що міг бачити герой, що міг їсти, що міг читати, як міг одягатися. Це допомагає розвивати уяву, мислення дитини. (Додаток 2)

Художня література допомагає людині розвиватися духовно, пізнаватися багато нового, збагатитися досвідом інших, вчить орієнтуватися в світі, розуміти людей і себе. Адже уявити себе на місці героя - це провести паралель із реальним життям, спробувати різні моделі поведінки в різних ситуаціях, поспостерігати за результатами цих дій, і при цьому не тільки не нашкодити собі, а одержати життєвий досвід. Художня література вчить, вчить приносячи насолоду, вчить забавляючи, вчить розважаючи. Тому пробудження інтересу до читання зараз дуже потрібне .

Висновки до розділу 3

Емоції грають важливу роль у формуванні особистості та впливають на всі сфери життя людини, допомагають в її самореалізації. Тому розвиток емоційного інтелекту (уміння сприймати, розуміти емоції і керувати ними) є важливим. Розвивати емоційний інтелект, впливати на свої емоційні стани, корегувати їх можна за допомогою літератури. Адже художній твір може

допомогти зрозуміти і свої, і чужі почуття, може бути засобом вираження власних емоцій та почуттів. Вплив художньої книги на людину вивчає така галузь психології, як літературна терапія. Літературна терапія або бібліотерапія виконує кілька функцій: надає інформацію, розвиває, дає можливість людині побачити себе збоку, зрозуміти себе, дарує естетичну насолоду і можливість розслабитися.

Літературна терапія може бути використана для роботи з різними віковими групами та при різних емоційних проблемах.

Допомогти дітям розвинути емоційний інтелект можна, використовуючи шкільну програму з літератури. Адже м'які навички в житті часто бувають корисніші, ніж наукові знання, що дитина одержує на інших уроках. М'які навички готують дітей до успішної комунікації в соціумі і до професійної діяльності. Комунікативність, креативність, лідерські якості, емпатію, критичне мислення можна розвивати, досліджуючи, аналізуючи художні твори. Для цього можуть бути застосовані такі методи і прийоми: групова робота, прогнозоване читання, створення фанфіків, щоденників героя, дискусії, «квантовий стрибок», інсценізація. Щоб учням хотілося прочитати твір, треба створити позитивний настрій, зацікавити дітей.

Але, на жаль, більшість творів, які зараз передбачені шкільною програмою, перенасичені трагічними подіями. Тому впливають на дітей негативно і не викликають бажання читати.

ВИСНОВКИ

Сучасність вимагає виховання людини, яка готова до свідомого вибору шляху самореалізації. На систему ставлень впливають різні чинники: від уподобань батьків, виховання, до впливу соціального середовища. Людина виконує певні соціальні ролі і при цьому формує свої ставлення. Психологічна дорослість – це сформованість ставлень до праці, держави, до особистості.

Художня література відіграє важливу роль у процесі формування вибору. Особливе значення має у розвитку дітей. Книга навчає, розвиває, формує емоційний інтелект і при цьому розважає, дарує естетичну насолоду. А емоції мають значення при формуванні системи ставлень.

В сучасних умовах важливо не тільки забезпечити дітей необхідними знаннями в різних галузях науки, але і розвинути емоційний інтелект. В шкільній програмі відсутній предмет психології, тому важливу роль у розвитку м'яких навичок виконує література. Читаючи художні твори, аналізуючи їх, дитина робить висновки, які можуть знадобитися їй у житті, вчиться на досвіді героїв, виховує в собі важливі для успішного життя навички: комунікації, емпатії, критичного мислення та інших.

Художні твори можна розглядати як інструмент корекції психологічних станів. Правильний підбір художніх творів може допомогти людині справитись з своїми психологічними проблемами.

Усе вище назване вказує на важливість художньої літератури, на необхідність читання. Але зараз спостерігається зниження читацького інтересу. Тому важливо не тільки дослідити чинники, які впливають на позитивне ставлення до художніх творів, важливо створити умови, за яких би у дітей прокинувся інтерес до читання. І в цьому важливу роль відіграє перегляд програми базової середньої школи, в якій переважають твори з негативним емоційним фоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. В. Досвід використання методу інтелект-карт в економічному навчанні. // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів: зб. наук.- метод. конф. 2-4 лютого 2005 р. Т. 1 – К.: КНЕУ, 2005. – С. 3-7.
2. Басов М. Я. Общие основы педологии. М.; Л.: Гос. изд-во, 1928. 744 с
3. Большакова І. Театр на уроці: практикум для початкової школи <https://osvitoria.media/experience/teatr-na-urotsi-praktykum-dlya-pochatkovoyi-shkoly/>
4. Борецка, И. Библиотерапия : лекции / И.Борецка; пер. с польского И.Ф.Притульчик. – Гродно :ГрГУ, 2007. – 99
5. Борецка И. Библиотерапия : лекции для студентов пед. спец. / И. Борецка ; пер. с пол. И. Ф. Притульчик. – Гродно : ГрГУ, 2007. – 99 с.
6. Будня Г.Ф. Урок літератури – це виховання творчої особистості, здатної адаптуватись до мінливих умов сучасності / Г.Ф. Будня // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 11. – С. 2 – 5
7. Вашуленко О.В. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект / О.В.Вашуленко // Початкова школа. 2011 – № 1. – С. 48-50.
8. Вертік Ж. Еволюція бібліотеранії як складової бібліотекознавства / Ж. Вертік // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. - 2011. - Вип. 29. - С. 202-209. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2011_29_23
9. Востриков, А. А. Эмоциональная саморегуляция и педагогическая психотерапия. М. : МЕЗАППИ, 1998. 28 с.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. –376 с.
11. Гончарова Г.О., Ларіонов С.О. Система ставлень особистості: теоретичні аспекти дослідження ISSN 1727-1584. Право і безпека. 2017.№1 (64).

12. Guthrie, J. T., & Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. *Handbook of reading research*, 3, 403-422.
13. Дейл Карнегі. Як подолати неспокій і почати жити
<https://www.litlib.net/bk/116190/read>
14. Деніел Гоулмен Емоційний інтелект: Чому важливіше, ніж IQ" Деніел Гоулмен file:///C:/Users/38063/Downloads/r9IVk_qk.pdf
15. Державний стандарт базової середньої освіти
https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
16. Єфіменко І.В. Аналіз та інтерпретація художніх творів через інсценізацію на уроках зарубіжної літератури <https://naurok.com.ua/analiz-ta-interpretaciya-hudozhnih-tvoriv-cherez-inscenizaciyu-na-urokah-zarubizhno-literaturi-70948.html>
17. Журавльова Л.П., Шпак М.М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту
http://eprints.zu.edu.ua/19316/1/ped_psy_25_49.pdf
18. Журавльова Л.П. Психологія емпатії / Л.П. Журавльова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 328 с.
19. Карівець І. Основи бібліотерапевтичної діяльності / І. Карівець // Шк. бібл.-інформ. центр. – 2014. – № 4. – С. 23–30.
20. Книголікування
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
21. Коган І.М. Емпатія і особливості її розвитку у дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / І.М. Коган. – К.: Ін-т психології імені Г.С. Костюка АПН України, 2005. – 20 с
22. Кузнецов М. А., Макаренко П. В., Ларіонов С. О. Емпіричні методи дослідження системи ставлень особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Психологія*. 2015. Вип. 51. С. 128–140.

23. Кулачківська С. Е. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку / С. Е. Кулачківська. – К.: Просвіта, 1996. – 76 с.
24. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Піроженко Т.О. Сьогодення майбутнього школяра: методичні рекомендації. Київ, 1998. 88
23. Марценюк М. О., Моргун А. В. Бібліотерапія як сучасна форма психотерапевтичної діяльності. Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА». Мукачєво. 2021. Вип. 1(30). С. 72-77. URL:http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8249/1/BIBLIOTHERAPY_%20AS%20A_%20MODERN%20_FORM_%20OF%20_PSYCHOTHERAP_EUTIC%20ACTIVIT_Y.pdf
24. Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/73/part_1/26.pdf
25. Мельник Н. Емоційний розвиток особистості як основа формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки № 4 (6 3) , г р у д е н ь 2 0 1 8 с. 71
26. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості / Е.Л. Носенко // Психологія і суспільство. – 2004. – №4. – С. 95-109.
27. Н. Панченко, Н.Данілевська Літературна терапія як засіб покращення психічного стану людей у кризових ситуаціях <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/278.pdf>
28. Пасько Л. Бібліотерапія як засіб соціального захисту молоді (з досвіду роботи Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва ім.О. Гончара) / Л. Пасько // *Бібл. планета.* – 1999. – № 2. – С. 16–18.
29. Петренко Т. Книжкова терапія: 3 літературні діагнози і як з ними жити <https://chytomo.com/knyzhkova-terapiia-3-literaturni-diahnozy-i-iak-z-nymu-zhyty/>
30. Попова Т.А. Библиотерапия: теория и исследования <https://cyberleninka.ru/article/n/biblioterapiya-teoriya-i-issledovaniya/viewer>

31. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>
32. Романів Х.Л. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів засобами інтерактивних технологій.
https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3733/1/educ_2022_143.pdf
33. Рубакін М.О. «Психологія читача і книги. Коротке введення в бібліологічну психологію»
технологій.
https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3733/1/educ_2022_143.pdf
34. Савченко О. Творча особистість учня і урок літератури / О. Савченко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2009. – № 9. – С. 32 - 34
35. Собко К. Л, Комар Т.О. Особливості розвитку емоційної сфери старшого дошкільного віку
https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf
36. Соколова О. Мистецтво слова http://uhitel10.blogspot.com/p/blog-page_2.html
37. Стадник Л. Формування і розвиток мотивації на уроках читання [електронний ресурс]. – Режим доступу:
file:///C:/Users/User/Downloads/Psh_2014_1_86442628073687527878.pdf
38. Сьюзен Елдеркин, Елла Бертю Книга как лекарство. Скорая литературная помощь от А до Я <https://avidreaders.ru/author/ella-bertu/>
39. Терапія читанням : бібліогр. список / уклад. Ю. Круть ; ред. Н. Лінкевич ; Держ. б-ка України для юнацтва. – Київ, 2023. – 23 с.
40. Терещенко Л.А., Карабаєва І.І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, Том 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Випуск 33. 2019. С. 214 – 234.

41. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – Т. 6-й. – К.: Рад. Школа, 1954. – 616
42. Філоненко С.О. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2011. 432 с.
43. Хмельницька О.Л. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках літератури та в позаурочний час / О.Л. Хмельницька // Зарубіжна література в школі. – 2009. – № 19. – С. 35 - 38.
44. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. — Х.: Прапор, 2007.— 640 с. ISBN 966-7880-85-0
https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf
45. Шпак М.М. Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі - 2020 - dspace.tnpu.edu.ua
- 46 Яременко Л.В. Мотивація навчального процесу як педагогічна проблема. Вища освіта України. 2014. № 3. С. 69–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_3_12

ДОДАТОК 1

	5 клас	
1	І.Франко. Казка «Фарбований лис»	Лиса убили
2	Василь Королів-Старий «Мавка-Вербинка».	Полювання. Зайчик, Лисичка, Куріпки
3	Олександр Олесь «Микита Кожум'яка».	Убили Змія
4	Василь Симоненко. «Цар Плаксій та Лоскотон».	Цар Плаксій помер од сміху
5	Іван Нечуй-Левицький «Запорожці».	Карпо Летючий розбився на порогах, потрапляє на той світ
6	Євген Гуцало «Лось».	Смерть лося
7	Володимир Винниченко «Федько-халамидник».	Смерть Федька
8	Всеволод Нестайко «Чарівний талісман».	Марусик ледь не потонув
9	Борис Харчук «Діана»	Загинула собачка
	6 клас	
1	В. Рутківський. «ДжурикозакаШвайки»	Боротьба козаків проти татар
2	Емма Андієвська.«Говорюща риба».	Убили рибу, товаришку рибалки
	7 клас	
1	Іван Франко. «Захар Беркут».	Збройне протистояння, убивають посланця. Помирає Захар Беркут
2	Тарас Шевченко. «Тополя».	Через страждання дівчина перетворилась на тополю

3	Тарас Шевченко. «Як умру, то поховайте...»	Заповіт
4	Андрій Чайковський. Коротко про митця. «За сестрою».	Татари убивають діда і матір Павлуся, сестру забирають в полон
5	Григорій Тютюнник. «Климко».	Війна, гине дядько Климко. Гине головний герой Климко.
6	Олекса Стороженко. «Скарб».	Помирають батьки Павлуся
7	Богдан Лепкий «Мишка (Казка для дітей: для малих і великих)».	Війна, голод
8	Любов Пономаренко «Гер переможений»	Покінчив життя самогубством головний герой – полонений німець
9	Олег Ольжич	Закатований в концтаборі
10	Олена Теліга	Розстріляна в Бабиному Яру
11	Олександр Гаврош. «Неймовірні пригоди Івана Сили»	Гине доктор Брякус, загинули Мілчині батьки, Іван Сила на арені убиває бика (багато крові)
	8 клас	
1	«Ой Морозе, Морозенку»	«...з його, молодого, Живцем серце взяли»
2	Маруся Чурай «Ой не ходи, Грицю...»	Смерть Гриця
3	Леся Українка. «Давня казка».	Гине поет
4	Іван Карпенко-Карий. «Сто тисяч»	Намагається вкоротити собі віку Герасим
5	Михайло Коцюбинський. «Дорогою ціною»	Гине Соломія, Іван
6	Олександр Довженко. «Ніч перед	Смерть діда Платона і діда Савки

	боєм»	
7	Юрій Винничук. «Місце для дракона»	Убили дракона, помирає від докорів сумління князь
	9 клас	
1	«Ой на горі вогонь горить»	Козак порубаний лежить
2	«Ой летіла стріла»	...вбила вдовиного сина
3	Оксана Забужко «Сестро, сестро», «Казка про калинову сопілку»	Помер батько, Ганна зарізала сестру Олену
4	«Слово о полку Ігоревім»	битви
5	І. Котляревський «Енеїда».	Битви. Гинуть Низ і Евріал, Дідона вчинила самогубство
6	І. Котляревський. «Наталка Полтавка»	Смерть батька Наталки змушує Терпелих переїхати у село
7	Г. Квітка – Основ'яненко «Маруся»	Смерть Марусі і Василя
8	Петро Гулак-Артемівський. Балада «Рибалка»	Смерть рибалки
9	Микола ГОГОЛЬ. «Тарас Бульба».	Гинуть Тарас і обоє його синів: Андрій і Остап
10	Тарас Шевченко «Причинна»	Гине дівчина, вчиняє самогубство її коханий
11	«Тарасова ніч», «Гайдамаки».	«трупом поле крилось», Убивають батька Оксани, Гонта убиває дітей, багато крові, страждань
12	Тарас Шевченко. («Катерина»).	Гине Катерина
13	Тарас Шевченко. «Наймичка».	Помирає Ганна
14	П. Куліш. «Чорна рада»	Гине Сомко, старий Шрам,

		Васюта
15	Марко Вовчок.«Інститутка».	Панночка знущається над кріпачкою, помирає дитина Катрі
	10 клас	
1	Іван Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»	Помер Кайдаш, постійні сварки
2	Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні»	Чіпка убиває цілу сім'ю, Галя повісилась, помирає Мотря.
3	І.Франка«Украдене щастя»	Гине Михайло
4	Михайло Коцюбинський«Тіні забутих предків»	Гине Марічка, гине Іван
5	Василь Стефаник «Новина»	Гриць Летючий утопив дочку
6	Леся Українка «Лісова пісня»	Гине Мавка, помирає дядько Лев
	11 клас	
1	Микола Хвильовий «Я (Романтика)»	Головний герой застрелив матір
2	Валер'яна Підмогильного. «Місто»	Смерть Зоськи
3	Олеся Гончара. «МодриКамень».	Війна. Смерть Терези.
4	О. Турянський «Поза межами болю»	Війна, полон, муки, дуже багато страждань.
5	Л. Костенко «Маруся Чурай».	Маруся отруїла Гриця, сама невдовзі померла

